

MAURI

TeUrikore Biddle

Ka noho au ki te koko o tōku whare ka whakaaro noa: Ko te mauri o te whānau, ko te oranga o te whānau

KUPU WHAKATAKI

Kua rongo tātau i te pāoro o te reo o Ngāi Māori e ngunguru ana i ngā tōpito katoa o tēnei motu. Tēnei au te tō mai i ngā kaupapa e whakaara nei, e tohe nei e ngā iwi. Ko te whenua tonu tērā, ko te reo Māori tonu tērā, ko ngā mahi kaikiri tērā, ko te aukati i ngā mahi tōnui-ā-whānau, ko wā tātau tamariki-mokopuna ērā. He uaua ka kite i tētahi kaupapa e kaingākau nui ana heoi mō tēnei o ngā tēnei tuhinga ōkawa e whakaaro nui ana ahau ki te mauri o te whānau.

He aha nei ia te mauri o te whānau? E kī ana, e ora nei te whānau, te tangata rānei? E kī ana te kōrero he mauri atu anō i te taura here tangata e kapia nei i te whānau. I konei ka pihi ake ai te pātai, he aha hoki te whakatinanatanga mai o tēnei mea te mauri? He tapu tēnei mea te mauri? He wā anō tōnā ka āhua noa? Nō hea mai te mauri? Ka hoki te mauri ki tō tātau kaihangā? Kāti, kāore pea e ea katoa ēnei urupounamu āku i ēnei kupu torutoru noa iho nei nā reira me tīmata ake pea ngā kōrero ki ngā tūmomo whakatakatoranga rerenga kōrero kua kitea, kua rangona rānei e te taringa mō tēnei mea te mauri, te whānau, kātahi ka huri ki te whakatakoto whakaaro he ora pēhea nei te ora o te mauri o te whānau ki taku titiro.

MAURI

He nui ngā āheinga o te kupu Mauri. Hei taura ēnei mō ngā tūmomo horopaki e kite ai te whakamahi o taua kupu:

Whaikōrero: Tīhei **Mauri** Ora

Karakia: Ōi ka takina te **mauri**, ko te **mauri** i āhua noa ki runga ki ēnei taura, ki runga ki ēnei taura.

Ko te Karere Maori 1855-1860: Volume 6, No. 20: E tika ana, e te iwi, e te runanga; kua tae mai au ki Huiterangiora, kua kite au i te rā; kua mahana au, kua hoki mai taku **mauri**.

He Rīpoata Kāhui Wai Māori (Paengawhāwhā, 2019): Te Mana o te wai – Te **Mauri** o te wai

Ko te whakarāpopototanga o ēnei whakatakatoranga rerenga kōrero, he mauri tō ngā mea ora katoa, ā, ko ngā mea e ora ana te whakatinanatanga, he wakahuia o tēnei mea te mauri. Ka rua, ka taea te whakatō i te mauri ki roto i tētahi mea pēnei i te kōhatu hei mauri mō tētahi whare tīpuna.

Kei roto i ngā karakia e tākina ana e ngā tohunga te takenga mai o te mauri. He mea heke mai i ngā tipua, he mea whakatō rānei i ngā Atua Māori, ka mutu nō te taenga mai o te haahi karaitiana ki Aotearoa e whakapono ana hoki te Māori i takea mai te mauri i te Atua, tō tātau runga rawa.

WHĀNAU

Ko te tikanga o te kupu whānau he kupu hei whakamārama i ngā tātai hono, ngā taura here tangata. E mea ana he uri kua heke mai i te tipuna kotahi. Hei tauira:

Ko Tangitawhiti tāku kuaia

Ko Te Uaua tāku pāpā

Ko Terehia tāku mā mā

Ko taku whānau tēnei. Heoi, ki tā te Māori titiro ko ē whanaunga anō hoki i heke mai ai i te tipuna kōtahi o tō whānau. Ahakoa ka kīa e te Pākehā he karangatahi, karangarua ki tā te Māori titiro ko tō whānau tonu tēnei.

I ēnei rā nā te tokomaha o ngā Māori e noho tawhiti ana i ē rātau turangawaewae kua whai whānau anō rātau ki rō tāone, ki roto i wā rātau kapa, karapū, roopu hākinakina rānei. Me kī ngā te roa o tō rātau noho tahi kua piri hei whānau engari ko tō rātau kaupapa te kaitō i a rātau kua ko tētahi tipuna.

TE MAURI O TE WHĀNAU

Nā, i tohua e au tēnei kaupapa hei kaupapa kōrero nā te nui o ngā kōrero e rererē haere mō wā tātau tamariki kua kāhākihia e Oranga tamariki, me te nui o wā tātau tāne, wāhine Māori kua mauheretia, ko te tokomaha hoki o wā tātau rangatahi e takahi nei i te ara ki a Hinenuitēpō mō te whakamomori te take. Ka toko ake te pakirehua, he ora pēhea nei te ora o wā tātau whānau inā kē te nui o ngā uri whakaheke kua taka ki te hē, kua mau rānei i te ringa kaha o ātūa.

Ka huri aku whakaaro ki tōku ake whānau. He uaua ka puta te ihu i ēnei rā, ahakoa kei roto te tamaiti i te kura, e whai rānei ngā mātua i te mahi, ka whai waahi rānei ki te noho tahi, te tuakana me te teina, ngā tamariki me ē rātau mātua. He uaua kia mauri tau te tangata, otirā te whānau. Hei tauira. Kei Pōneke ahau e mahi ana, Kei Waikato taku hoa rangatira e mahi ana. Ko te mataamua o te whānau kei Ōtākou, ko to māua tuarua kei Kawerau, ko te pōtiki kei Waikato. E noho marara ana te whānau.

Nā te aha i mōhio ai māua ko taku hoa rangatira kei te ora pai te whānau, ā, e ora nei te mauri o tō mātau punua whānau? Nā Kīngi Tāwhiao Pōtatau Te Wherowhero te kōrero, “Ki te kāhore he whakakitenga ka ngaro te iwi”. Kāore pea e rerekē ake mō te whānau. Me whai kaupapa te tangata, te whānau e mōhio ai ia he kai kei ōna ringa. He whakapānga nui tōna ki tōna oranga me te oranga o tōna whānau. Me whakamārama ki a ia, me mārama rawa ia he taonga ia, he taonga ōna hei āwhina i a ia, hei tākohia atu ki te ao.

I noho mātau ko taku punua whānau ki te whiriwhiri kupu mō ia tangata i roto i te whānau. Ka noho ko ēnei kaupapa, hei kaihere i a mātau ā whānau nei, ka tāmokohia aua kaupapa ki te kiri. Ko ngā kaupapa hei whakamārama i te ata

āhua o te tangata. E rima wā mātau kaupapa. Ko te Mātauranga. Nāku tēnā kaupapa nā te roa o taku takahi, tauawhi i tēnei kaupapa i roto i ngā tau. Ka mutu ko au te kaiatawhai i te huarahi ako o aku tamariki ka tae ki te tohu paetahi. Ko Auahatanga te kaupapa o taku hoa rangatira. He tangata whai i te ao pūoro, i te ao hakahaka, i te reo me ngā tikanga. Me ko Tānerore ia, ka noho ko au te ringa whakakaupapa i wā mātau nei mahi. Ko Rangatira te kaupapa o te mea mataamua. I ūtaina tēnei kaupapa ki runga i a ia nā te nui o ngā mahi me tūtuki e te tuakana o te whānau, ko ia hei whakatauiria mō āna teina tokorua. Ko ngā manako o ōna mātua, ōna kuia, koroua anō hoki kei runga i a ia. Ahakoa he taumaha tēnei kaupapa mā te poipoi, mā te ako i a ia e tūtuki pai ai ēnei mahi tuakana. Ko Pitomata te kaupapa o tō māua tamahine tuarua. He rite ki tana pāpā he tangata whai i te ao auaha heoi kei te kite i roto i a ia te pitomata e pupū ana. Kei te mōhio mātau ka tūtuki i a ia tētahi mahi atawhai, e puta ai te ngākau aroha. Ko Lho o te whānau te kaupapa o te pōtiki o te whānau. He mahi nui tōnā, ko ia te whakatinanatanga mai o te taura here i waenganui i a mātau, he tohu mō te aroha mau roa. Nā reira me whai kaupapa te whānau, me whai take ia tangata i roto i te whānau, me poipoi, me ako, whakaako rānei, me wānanga i ēnei kaupapa e mōhio ai te tangata he aha tōnā whakapānga ki tō rātau whānau ake.

Nā Hinenuitepō te kōrero ki a Maui, ka mate ia rā, ia marama, ia tau e mōhio ai tātau ki tēnei mea te matemateāone. Ka pakeke te tamaiti hei rangatahi ka puta ia ki waho ki te rapu orange anō mōna. Heoi nā te tawhiti o te noho he uaua ka rongō i te orange, i te mauri o te whānau, engari me ū ki te kōrero, iti rearea teitei kahikatea ka taea.

He nui ngā hua o te ao hangarau. Mā konei e māmā ai te whakapā atu ki ō tini whanaunga ahakoa kei tawhiti e noho ana, he tuku pānui, he hui-ā-ipurangi, he tuku mihi, he tangi, he poroporoaki i te hunga mate. Koinei tētahi āheinga nui kia piri tonu te whānau, e rere tonu ai te mauri o ngā kaupapa e here nei i te whānau. Heoi, ahakoa te pai o ēnei taputapu; te ipurangi, waea pūkoro, pukamata kāore e pātata atu ki te noho kanohi-ki-te-kanohi.

He nui ngā kaupapa Māori e tō ai te tini ngerongerō o te tangata, ko Te Matatini tērā, ko ngā mahi waka ama tērā. Ko ngā hui-ā-iwi anō hoki te kairaranga i ngā uri whakaheke, ko Te Hui Ahurei a Tūhōe tērā, ko ngā wānanga o ngā hapū hei whakaako i te reo me ngā kōrero hitori ērā. Ko ngā hui o te hunga ora, o te hunga mate ka karanga i ōna uri kia hoki ki ō rātau maunga kārangaranga.

Nā, ahakoa ngā āheinga o te ao hangarau, me te rikarika o te ngākau ki te hoki ki ngā hui ā iwi, ā hapū hoki, me whai wāhi te whānau ki te noho tahi. Me rapu i tētahi wā e noho tahi ana kouotou ko te whānau ki te kōrero, ki te wānanga, ki te kata, ki te tangi, ki te tautohe, ki te takahi ngātahi i te whenua, ki te aru, ki te hī ika, ki te kauhoe i roto i ngā puna wai ora o te kāinga e tau ano ai te mauri o te whānau. Koinei katoa ētahi tohu e mōhio ai koe mēnā rānei kei te ora pai te mauri o te whānau.

KUPU WHAKAKAPI

Kāore e kore he nui ngā rautaki e mahi nei e tēnā whānau, e tēnā whānau. Kāore pea he huarahi kōtahi, he akoranga kotahi hei āwhina i te tangata ki te whakamātau i te orange, te mauri ora o te whānau. Heoi, koinei taku whakaaro nui ki tēnei kaupapa, he whakatakoto i ngā mahi e mahi nei au, e mōhio nei au kua whai mana. Arā, kua kite au i te hua kei roto i aku tamahine tokotoru. Me pono taku kōrero nā te nui pea o aku mahi hē i mōhio ai au ki te tika. Kāore i tūtuki i te rangi tahi engari ia he akoranga e kore e mutu haere ake nei. Ko te ū tonu ki te kaupapa, ko te kaupapa, me tō aroha ki tō whānau hei hoa haere mōu otirā mō te whānau. E kore e tūtuki i te tangata kōtahi engari mā te miro whero, mā te miro pango, mā te miro mā e tūtuki ai te mahi, e ora ai te mauri o te whānau. He kōrero tā te Māori e kī ana, tāngata akonga ki te whare tūnga ki te marae e tau ana, rākau tū ki te pātūwatawata he tohu nō te rangatira. Ākonga, whakatōhia ngā mahi pai. Toi te kupu, toi te mana, toi te mauri ora, toi ko te whānau.